

Zakonska pravila o reji in paši koz

Zgodovinski viri do leta 1945

Nobenega dvoma ni, da je domača koza zelo koristna domača žival, ki daje izvrstno mleko, meso in kožo. Vendar je bila kozjereja zapostavljena živinorejska panoga. Vrsto stoletij so jo spremljale številne zakonske prepovedi paše in pogosto tudi reje. Pri raziskovanju kmetij loškega gospodarstva med leti 1510 in 1630 je Blaznik (1958) ugotovil veliko zmanjšanje staleža koz zaradi škode, ki so jo delale po gozdovih. Znana so tudi stara zakonska določila, s katerimi so omejevali ali celo prepovedovali rejo koz. Da, prepovedovali so pogosto tudi njihovo hlevsko rejo. S temi predpisi so odvzemali revnemu sloju prebivalstva možnost preživetja in povzročili odhajanja ljudi za kruhom v druge tuje kraje ter postopna praznjenja gorskih vasi.

Namen tega sestavka je predstavitev pomembnejših zakonskih pravil in drugo v zvezi z rejo in pašo koz, ki so bila dosedaj odkrita in so veljala do leta 1945. Podrobnejše opise lahko bralec najde v monografiji »Razvoj pasem domačih živali v Sloveniji – prvotne, izgubljene, pretopljene pasme« v poglavju, ki opisuje vrsto koze.

Zakonska pravila in drugo o reji in paši koz

Terezijanski gozdni red za Kranjsko (1771)

Rejo in pašo koz so spremljala številna zakonska določila, ki so bila v prvi vrsti v smislu raznih prepovedi. Novak (1970) poroča, da je »deželna vlada na Kranjskem leta 1724 prepovedala pasti koze v gozdovih ...« Leta 1768 so spremenili gozdni zakon z dne 15. septembra 1766 tako, da je bilo prepovedano goniti koze v gozdove, kakor lahko razberemo v spodnjem izseku iz zakona št. 1031:

Mr. 1031.

Den 20. Aug. 1768
Waldung:
erlassen
Waldung:
erlassen
Waldung:
erlassen
Waldung:
erlassen

Da obgeachtet der erlassenen Generalien, bei
sonders aber der untern 15. September 1766. er-
lassenen allgemeinen Waldordnung dennoch ver-
schiedene Waldweissen ausgeübet werden, und zwar der-
gestalt, daß
i. mit Eintreibung in die Waldungen des Geis-
viehes, dann

Ad itum, kein Geisvieh in die Waldungen zu
treiben gestattet.

Terezijanski gozdni red za Kranjsko 1771 (Terezijanski gozdni red ..., 1985) je v enainvajseti določbi zapisal: »... enkrat za vselej prepovedujemo goniti v gozd kakršnokoli živino zlasti govedo, ovce in koze posebno tja, kjer je mladi gozd, in kjer bi mogla živina doseči in objesti krošnje dreves in naenkrat opustošiti pomladek ... podložnikom in kajzarjem, ki so blizu mladih gozdov, ni dovoljeno goniti koz ...« Osnanilo (Prepoved fhkodvati ..., 1816) določa, da koze nimajo pašne pravice po gozdu. Annalen kranjske kmetijske družbe (Ueber den Antrag ..., 1833) so objavile zahtevo kresijskega urada iz Postojne, da se popolnoma prepove reja koz na področju njihove kresije, da bi se zaščitili gozdovi in pospeševala sadjereja.

Nova gojzdana postava (1852)

Cesarski patent 3. decembra 1852,

veljaven za kronovine Avstrijsko pod in nad Anizo, Solnograško, Štajersko, Koroško, Kranjsko, Gorjško, Gradiškansko, Istrijansko, Terst, Tirolsko in Forarberško, Česko, Moravsko, Sileško, Galicijsko s Krakovskim in Bukovino,
s katerim se za te kronovine nova gojzdana postava izda in od 1. januarja 1853 v moč dene.

Leta 1852 je bila objavljena »nova gojzdana postava« (Cesarski patent ..., 1852), ki je gozdove razdelila v cesarske, občinske in privatne ter določila, da se gozdu ne sme spreminjati namena. V 10. členu postava

določa, da se v tistih delih gozda, ki je namenjen pomlajevanju, ne sme pasti živina, v druge dele gozda pa se ne sme gnati več živine, kolikor je na voljo krme. Živina mora biti pod nadzorom pastirjev, na pašo ali s paše pa jo je treba goniti tako, če je treba tudi po ovinkih, da ne dela gozdu škodo. Koze, ki jih zalotijo na paši v tujih gozdih in se jih ne more »rubiti«, je dovoljeno tudi ustreliti (65. člen). Za nastalo škodo je v 9. členu priloge določeno, da se »za vsako žival, ki se brez pravice ali čez ustanovljeno število, pleme ali starost, ali v zagrajene kraje ali o nedopuštem času v tuje gojzde prižene, se smejo v povračilo sledeči zneski tirjati: ... za enega kozla ali kozo brez razlike.. po ceni 2 kubičnih čevljev vrednosti tamkajšnega lesa«.

Novice (Koliko škodo ..., 1857) so objavile kratko notico z izračuni, koliko škodo delajo koze v gozdovih. Izračunali so, da vsaka koza na dan 384 »mladja izruje« ali pa »obje vršičke«, kar je še posebej škodljivo. Umni gospodar (Fl..., 1863) in Novice (Fl..., 1864) sta objavila isti sestavek, kjer je s primeri pokazano, da so koze za kmetijstvo koristne živali in da se jim pripisuje prevelika škodljivost za gozdove. Žgur (1865) pa meni, da ni prav, da redimo take živali (koze), ki nam več škodujejo kakor koristijo. Novice (P—r, Fr., 1879) opisujejo škodo, ki jo delajo koze v gozdovih in predlagajo: »Siromašni ljudje, kateri imajo koze, ki jih potem brez pravice po tujih gozdih pasejo, so navadno delavci. Bolje bi torej bilo, da bi koze opustili in raje kmetu pri delu pomagali, ki bi jih zato rad s kravjim mlekom odškodoval«.

Postava o reji in paši koz v Istri (1883)

Postava od dne 11. novembra 1883,

o reji in paši koz.

S pritrditvijo deželnega zbora Moje mejne grofije Istre ukazujem to-le:

V postavi o reji in paši koz, ki je bila sprejeta za Avstrijsko-Ilirsko Primorje 11. novembra 1883 in objavljena 15. junija 1884, so v prvi člen zapisali:

§ 1.

Reja koz v Istri prepovedana je ne samo posestnikom, ampak tudi onim, ki nimejo posestva, izimši primerjeje posebnega gosposkega dovoljenja označeno v tej postavi.

Brezizjemno je pa prepovedano, da se koze iz drugih dežel gonijo v Istro na pašo.

Postava od dne 11. novembra 1883 o reji in paši koz (Zakonik 1884, str. 19)

V drugem členu postave piše, da lahko politične okrajne oblasti dovolijo rejo koz v primerih, kadar se dokažejo za rejo ugodne razmere in kadar nameravana reja ni v škodo gozdarstvu in »nasaditvam« tretjih oseb. V nadaljevanju je določeno, da se zemljišča, ki so po sedanjih predpisih namenjena gozdarstvu, ne smejo v nobenem primeru uporabljati za pašo koz. Koze se ne sme goniti na pašo pred sončnim vzhodom, s paše pa morajo pred sončnim zahodom. Za kršitev te postave je določena globa v višini 2 goldinarjev na kozo.

Hkrati s to postavo je bil objavljen »Ukaz c. k. deželnega namestništva za Primorsko glede držanja in pasenja koz« (Ukaz ..., 1884), s katerim je bilo zaukazano, da morajo vsi, »ki redijo koze javiti občinskemu uradu koliko koz imajo in ali se jih bodo znebili ali pa zahtevajo oblastno dovoljenje, da obdržijo eno ali več koz. Za zadnjo možnost morajo naznaniti, ali mislijo koze le v hlevu držati ali tudi na pašo goniti ter pri tem naznaniti na katerem zemljišču se bodo koze pasle in po katerih potih na pašo in s paše gonile«.

Živinoreja

O b r a z e c

(k. točki 4. ukaza, oziroma §. 7. postave od 11. novembra 1888 dež. zak. št. 11 in točka 4. ukaza od 1. junija 1884 dež. zak. št. 18 in leta 1884) s pridržkom preklica.

Zapor. št.

Dovoljenje

za držanje in pasenje koz (§. 7. postave od 11. novembra 1888 dež. zak. št. 11 in točka 4. ukaza od 1. junija 1884 dež. zak. št. 18 in leta 1884) s pridržkom preklica.

..... (ime in priimek)
..... (stanovanje in hišna številka)
se dovoljuje, da sme (repor) koz v hlevu držati držati in jih goniti na pašo na zemljišču (saznanovanje, lega in njih. parcelna) št. po spati na pašo in pašo (ostanek saznanovanja-poti).
Posebne določbe (§§. 3. in 4. postave).

C. k. okrajno glavarstvo

V

Podpis.

Ukaz od dne 1. junija 1884 k postavi o reji in paši koz (Zakonik 1884, str. 24)

Občinski uradi so morali za vsako davčno občino narediti poročilo, kjer je bilo razvidno: število koz v reji, število koz, ki jih bodo lastniki izločili, ter število koz, ki jih želijo posamezni lastniki koz obdržati, skupaj z mnenjem občinskega načelnika. Poročilo so presodili na okrajnih političnih oblasteh, ki so o njem tudi odločali ter izdali dovoljenja za ugodno rešene prošnje.

S postavo od 30. junija 1886 (Postava ..., 1886) so spremenili določila 10. člena v postavi o reji in paši koz iz leta 1883. Na novo so določili porabo in upravičence glob. Če se globe niso mogle izterjati, so se spremenile v zaporno kazen, in sicer 24 ur za vsakih 6 goldinarjev.

Posledice preganjanja koz

Gospodarski list (Prepoved koza ..., 1893) se s člankom »Prepoved koza na Goriškem« zoperstavlja namenom najstrožjih pravil za pre-

ganjanje koz, ki naj bi jih zatrli zaradi škode po gozdovih. Korist, ki jo koze dajejo rejcu, je nedvoumno večja od povzročene škode. S pokončanjem koz bi se odtegnilo ljudstvu to, kar skoraj neobhodno potrebuje za življenje. Nadaljevanje teh prizadevanj objavljata Soča (2 interpelaciji ..., 1900) in Edinost (Gospodarsko stanje ..., 1900) s predstavitvijo interpelacije deželnega poslanca dr. Henrika Tume in drugih slovenskih poslancev v zvezi s kozjerejo. Uvodoma je zapisano, da je okrajno glavarstvo v Tolminu in namestništvo in Trstu začelo najstrožje ukrepati v zvezi s pogozdovanjem, prepovedjo kozjereje in omejevanja planin in pašnikov. V nadaljevanju piše: »Prebivalstvu se jemljejo najboljši prostori za pašo, dajejo se ukazi, da se pogozdijo kraji, ki so od pamtveka sem pašniki in celo senožeti.... Od leta 1872 naprej pa država ... ničesar ni storila, da bi kraj in istini opomogla, pač pa je nastopila krivično pot drakoničnega ukazovanja in prepovedovanja brez vsakega načrta in cilja ...«. Gorica (Tiho delovanje, 1900) je bila kritična do te interpelacije in piše, da je praktično brez pomena. Gorica (Gospodarske razmere ..., 1901) piše: »Res je, da preganjajo državne oblasti koze. Prvi odlok c. kr. namestništva v Trstu radi omejitve kozje reje je bil izdan že leta 1837; temu sledil je ednak 1857, in ponovil se je ta v letu 1862, k čemur je pripomogel sklep goriškega deželnega zbora v prvih zasedanjih, kateri je videl potrebo, da se popolno zabrani kozja reja ... Kozoreja naj bi bila za Sočo, Trento in Bovško, morda tudi za Žago, kjer je ljudem obstanek brez koze naravnost nemogoč in koza za človeka conditio sine qua non, pogoj brez katerega ni življenja ...«. Gorica (Bovška koza ..., 1904) v članku z naslovom »Bovška koza v dež. zboru« poroča o razpravi o kozjereji in uvodoma piše: »Koza je imenitna žival in jako koristna za prebivalce skalnatih gor, kajti ona donša in daje gorskim prebivalcem skoraj edino in vso hrano. Ni torej čuda, da so si prišli v navzkrižje kozjereji in vlada, ki je v zadnjih desetletjih preganjala koze in hotela jih skoraj pregnati iz dežele ... Kat. politiško društvo v Bovcu je v posebni resoluciji, ki so jo sprejeli 4. oktobra 1903, zapisilo deželni zbor, da naj upošteva revščino, zlasti nekaterih krajev na Bovškem in nujno potrebo kozjereje ...in odredi, da se kozjere-

POLETNO NIZKE CENE TRAKTORJEV

MISTRAL 55 Z LOKOM ZA 19.900 EUR

MISTRAL 55 S KABINO ZA 23.750 EUR

ALPINE 80GT ZA 31.700 EUR Z DDV-JEM

ALPINE 80 ZA 33.000 EUR S KLIMO

SI-JA d.o.o.

Pot k sejmišču 30
Ljubljana Črnuče

Telefon:
(01) 530 78 04, 530 78 07
E-naslov: info@si-ja.si
www.si-ja.si

ja, kjer treba olajša in v to svrhu razmerno premene določbo ... Deželni odbor je menil, da naj bi se za goriško-gradiščansko deželo uvedel nekoliko spremenjen zakon kot je bil sprejet 11. novembra 1883 za Istro, ki pa ni v korist kozjereji, ker bi bila prepovedana celo reja koz v hlevu ... Koze se tu in tam rede ne le na paši ampak tudi v hlevu ... In ravno v kmetijstvu napredne dežele, kakor Tirolska in Švica zelo cenijo in pospešujejo tako kozjerejo. Menimo, da bo tudi naš deželni zbor skrbel za to, da se koze ohrani v naši tolminski Švici in posebno, da ne uvede zakon, ki bo celo v hlevu prepovedal kozjerejo.« Novi čas (1912) poroča o shodu v Kobaridu, kjer so se dogovorili, da se naredi korake, da se ne bodo preganjale koze v krajih, kjer prebivalci brez njih ne morejo živeti in kjer ne delajo škode, ter da se spregledajo kazni, ki so bile zaradi kozjereje naložene kmetom.

Primorski Gospodar (Gaspardis, I.K., 1913) v članku »Reja drobnice na Goriškem« podrobno opisuje pomen reje koz za goriške kraje in izpostavlja, da morajo ljudje zaradi prepovedi in preganjanja koz iskati delo in zaslužek v tujih krajih, da lahko preživijo svoje družine (»Da ne ugasne ogenj na domačem ognjišču, ostanemo doma žene, otroci in starci sami«). V članku je tudi prevod ukaza, s katerim je primorska vlada izdala svoje navedbe v varstvo gozdov proti kozam, ki je bil objavljen 13. julija 1844: »Od sedaj naprej je dovoljeno koze pasti praviloma le na lastnih zemljiščih, in goniti jih po javnih cestah in občinskih poteh je vsekako prepovedano; od občinskih pašnikov so koze povsem izključene, izvzemši tisto malo pokrajino, kjer niso občinski pašniki sploh za pašo nobene druge živine sposobni, kakor za ono koza ... Vsak lastnik koza, čigar koza se zasači na javnih ali občinskih poteh ali na občinskem zemljišču, zapade za vsako kozo denarni globi ednega goldinarja ... Drugače se koze ne smejo prosto goniti po javnih in občinskih poteh, ampak morajo se voditi, nositi ali pa voziti ...« Slovenec (Fonov nujni predlog ..., 1914) je objavil predlog poslanca Fona glede kozjereje na Tolminskem. V njem poudarja, da ima strogo izvajanje zakona proti kozjereji za posledico, ki so se pokazale na Bovškem, v Drežnici in drugod, kjer so svoj čas redili na tisoče koz, ki pa jih sedaj skoraj več ni. Ljudje se izseljujejo, ker nimajo več obstanka, posledica pa je tudi telesno propadanje ljudi.

Davek na koze – Italija (1927)

Leta 1927 je bil v Italiji sprejet davek na koze. Koledar Goriške matice (Davek ..., 1928) ga na kratko predstavlja in ugotavlja, da »davek na koze prizadene predvsem gorate kraje, kjer popasejo koze strme bregove, kjer uspevajo le gozdni nasadi ali pa niti ti ... Da bi razširili obstoječe gozdne nasade in pustili raščo mladega grmičevja, skuša vlada kolikor mogoče zatreti kozjerejo ... glasovi raznih gospodarskih strokovnjakov, ki niso naklonjeni uvedbi tega davka, češ, da se dajo nekateri gorski predeli gospodarsko izkoristiti samo s kozjo pašnjo, ker v visokih gorskih legah ne uspevajo niti gozdni nasadi

... Ti pomisleki raznih strokovnjakov so vplivali na sestavo tozadevne postave o davku na koze v toliko, da lahko gozdni odbori določijo gotove predele, ki se ne smatrajo kot gozdne parcele ... Davek na koze se stopnjuje: Čim več koz ima posestnik, tem več davka mora plačati od posamezne koze. Tako n.pr.plača: L 10 za glavo (L=lir), ako ima 3 koze, L 15 za glavo, ako ima 3-10 koz in L 20 za glavo, ako ima nad 10 koz.... V naših gorskih krajih gorenje soške doline zavisi od odločevanja gozdnih odborov, v koliko bodo dotični prebivalci občutili ta davek.« O davku na koze so objavljeni številni članki, obvestila, sporočila in razne notice v tedanjem časopisju, ki predstavljajo težave, ki so nastale z uvedbo davka na koze in tudi neuspešna posredovanja v Rimu za spremembe besedila zakona.

Sklepi

Zakonskim določilom, povezanih z rejo in pašo koz, smo sledili od 18. stoletja dalje. Vsem je skupno ohranjanje gozda in da se njegov namen ne sme spreminjati. V vseh je zapisana zapoved, da je v mladem gozdu prepovedana paša goveda, ovc in koz. To je zapisano že v Terezijanskem gozdnem redu iz leta 1771, novi gozdni postavi iz leta 1852 in še posebej strogo v postavi o reji in paši koz v Istri iz leta 1883, ki je veljala za Avstrijsko-ilirsko Primorje. Posledice izvajanja zakonov proti kozjereji so bila izseljevanja in praznjenja predvsem gorskih vasi, ker so bile ljudem odvzete možnosti preživetja. Na prelomu stoletja so bila številna prizadevanja za omilitev zakonskih določil, povezanih z rejo in pašo koz, a praktično brezuspešna. Leta 1927 so v Italiji sprejeli strogi davek na koze. Ta zakon je močno prizadel tiste dele Slovenije, ki so v takratnem obdobju spadali pod Italijo.

Pomembnejši viri

- Blaznik Pavle (1958). *Popis kmetij na ozemlju loškega gospostva leta 1510*. 5(1958), str. 127, *Loški razgledi*. (URN:NBN:SI:DOC-G7AP2ERS from <http://www.dlib.si>).
- Cesarski patent, veljaven za kronovino Avstrijsko pod in nad Anišo, Solnograško, Štajersko, Koroško, Kranjsko, Goriško, Gradiškansko, Istrijsko, Terst, Tirolsko in Forarlberško, Češko, Moravsko, Sileško, Gališko s Krakovskim in Bukovino, s katerim se za te kronovine nova gojzdana postava izda in od 1. januarja 1853 v moč dene. Nr. 250. Wien 1852. *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich, LXXII, 72* (drugi razdelek): str. 1053–1072.
- Davek na koze. *Koledar Goriške matice za prestopno leto 1928*, str. 117.
- Davek na kozjerejo ostane. 55(1927)87, str. 6, *Slovenec*.
- Interpelacije dež. poslanca dr. Henrika Tume. 34(1904)79, *Soča*.
- Iz postav za ohranjanje gozdov od cesarice Marije Terezije danih. 7(1849)27, str. 114, *Kmetijske in rokodelske novice*.
- Novak Vilko. *Živinoreja*. V: *Gospodarska in*

družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Ljubljana 1970, str. 343–394.

- Postava od dne 11. novembra 1883 o reji in paši koz. *Zakonik in Ukaznik za Avstrijsko - Ilirsko Primorje*. Leto 1884, Nr. 11, str. 19–22.
- Postava od 30. junija 1886 veljavna za mejno grofijo Istro, s katero se razveljavlja \$ 10 deželne postave od 11. novembra 1883, glede držanja in paše koz. *Zakonik in Ukaznik za Avstrijsko- Ilirsko Primorje*. Leto 1886, Nr. 11, str. 37–38.
- Prepoved koza na Goriškem. 12(1893)11, str. 163–167, *Gospodarski list (priloga Soči)*.
- Šalehar, Andrej, Žan-Lotrič, Metka, Bojkovski, Danijela. *Razvoj pasem domačih živali v Sloveniji – prvotne, izgubljene, pretopljene pasme*. *Rodica* 2012, 194 strani (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-BJLVFUX5-12.7.2013>).
- Terezijanski gozdni red za Kranjsko 1771. [iz nemščine prevedla Majda Smole; uredil Boštjan Anko]. Ljubljana 1985, 88 strani.
- Ukaz c. k. deželnega namestništva za Primorsko od 1. junija 1884 k deželni postavi za Istro od 11. novembra 1883 zastran držanja in pašenja koz. *Zakonik in Ukaznik za Avstrijsko-Ilirsko Primorje*. Leto 1884, Nr. 12, str. 22–24.
- Waldungsexzessen
- Abstelungspatentenerneuerung. 20. August 1768. Nro. 1031, *Sammlung: aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740. bis 1780, Bd. 5: 1786*, str. 362–365 (http://alex.onb.ac.at/gesetze_hvb_fs.htm-18.8.2009).
- Zakon z dne 21. majnika 1911 veljaven za vojvodino Kranjsko, o novi uredbi in odkupu v postopanju po cesarskem patentu z dne 5. julija 1853, drž. zak. št. 130, urejenih pravic drvarjenja, paše in dobivanja gozdnih pridelkov ter o zavarovanju pravic gozdnih upravičencev. Štev. 2, drugi kos, Ljubljana 1912, str. 4–16, *Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko* (<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=lkrc&datum=1912&size=45&page=364-12.7.2013>)

Zaslužni prof. dr. Andrej Šalehar²,
dr. Metka Žan Lotrič²,
mag. Danijela Bojkovski²,
prof. dr. Drago Kompan²

¹ Prispevek je napisan na osnovi monografije »Razvoj pasem domačih živali v Sloveniji – prvotne, izgubljene, pretopljene pasme«, urednik: Šalehar Andrej (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-BJLVFUX5-10.7.2013>.)

² Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko, Groblje 3, SI-1230 Domžale, Slovenija,